

Da Danmark reddede tusindvis af menneskeliv

For at styrke neutralitetspolitikken under Første Verdenskrig iværksatte Danmark en række humanitære projekter. Heriblandt at hjælpe tusindvis af krigsfanger i det russiske rige med mad og medicin. Det var Danmarks største humanitære indsats nogensinde.

Søndag D. 31. AUGUST 2014 KL. 18:44

Britiske krigsfanger ankommer til Københavns Frihavn i 1918.

Første Verdenskrig var en modbydelig blodig affære. Soldater døde i millionvis, og sygdomme og sult aflivede andre millioner civile. Danmark og de andre skandinaviske lande stod uden for dette blodige drama, men det var vanskeligt at holde sig neutrale. For at legitimere neutralitetspolitikken blev det vigtigt for de nordiske lande at involvere sig i alskens hjælpearbejde. Mange danske læger og sygeplejersker meldte sig

frivilligt til nødhjælpsarbejde på krigsfronter, krigsfangelejre og lazaretter rundt om i Europa. Allerede i november 1914 rejste de første fire sygeplejersker til et lazaret i Belgien.

Man regner med, at mellem seks og 8,5 millioner soldater blev krigsfanger, og at mange blev brugt som gratis arbejdskraft. Således arbejdede alene 900.000 russere i tysk landbrug og industri og en million i østrig-ungarsk landbrug og fabrikker.

Dansk Røde Kors og den danske regering besluttede at kaste sig ind i krigsfangearbejde for at hjælpe disse mennesker, og en afdeling for krigsfanger blev oprettet i København, der formidlede kontakt til krigsfanger og søgte at hjælpe dem.

I 1915 havde Dansk Røde Kors ført forhandlinger med Russisk Røde Kors om at få lov til at føre tilsyn med de syge krigsfanger i de russiske lejre. Initiativet var egentlig kommet fra den russiske enkezarinde Dagmar, der var protektrice for Russisk Røde Kors. Dagmar var oprindeligt dansk prinsesse og havde været gift med zar Alexander III. Zaren blev myrdet i 1894, og hendes søn overtog zartitlen, men Dagmar bevarede en vis politisk indflydelse. Aftalen gik igennem og blev godkendt af både den danske og russiske regering.

Læs også

[Så meget forandrede Europa sig under krigen](#)

Artiklen fortsætter efter annoncen

Det var imidlertid ikke en let opgave at redde krigsfangerne og slet ikke i Rusland. Humanitært hjælpearbejde blev hurtigt mistænkeliggjort og anset for at være en hjælp til fjenden, og dybt inde i de krigsførende landes ledelser var der en mistænkeliggørelse af krigsfangerne, som, man mente, havde svigtet deres krigsopgave. Harald Scavenius havde ansvaret for

forhandlingerne med russerne, og han skrev i 1916 til det danske Udenrigsministerium, at de russiske magthavere ingen interesse havde for krigsfanger. Kun gennem enkezarinde Dagmars indsats lykkedes det at få russernes accept af, at danske sygeplejerske besøgte lejre i det vidt udstrakte rige. Disse sygeplejerskebesøg blev udvidet til at omfatte russiske krigsfanger i Tyskland og Østrig-Ungarn, og senere i krigen endda til russiske krigsfanger i Tyrkiet og rumænske fanger i Serbien.

En af de helt afgørende redningsaktioner var, at Dansk Røde Kors fra 1916 udsendte frivillige til at hjælpe tyske og østrig-ungarske fanger i det kæmpemæssige russiske rige. I 1916 havde man sendt 32 læger og sygeplejersker af sted. Forholdene i de russiske lejre var forfærdelige. Det var særligt tyfus, der hærgede i disse lejre, og derfor iværksatte Statens Serum Institut med dets leder, Thorvald Madsen, i spidsen en indsats for at bringe medicin ud til de syge krigsfanger. Han drog selv af sted i 1916 til de fjerneste egne i Rusland for at bekæmpe tyfus og koleraepidemier – hvor der i første omgang blev uddelt 175.000 vacciner. Thorvald Madsens indsats reddede sammen med søsterrejsernes distribution af både mad og medicin i tusinder af menneskeliv og hører til en af Danmarks mest betydningsfulde humanitære indsatser nogensinde.

Mens danskere opsøgte krigsfanger i udlandet, bryggede man på et nyt projekt i Danmark. Man ville få syge krigsfanger til Danmark for at pleje dem. Ideen var udsprunget fra privat side, og en dansk læge ved navn Thorvald Thorson foreslog, at man internerede 10.000 fanger i Danmark og byggede lejre til dem her. Han satte en privat indsamling i gang og indsamlede 300.000 kr. til formålet. Thorsons private initiativ blev snart overhalet af regeringens egen plan, for man så fra regeringens side med misfornøjelse på, at Thorson løb af sted med al æren og dermed fratog staten muligheden af at profitere på den politisk.

Læs også

I 1914 var faren for fred alle steder

Man nedsatte en Komite for Pleje af Syge Krigsfanger, der fik kontreadmiral Hugh Zachariae som formand og bl.a. med Thorvald Madsen som medlem af bestyrelsen. Læge Thorson blev ikke indbudt, og snart efter blev han kørt ud på et sidespor. Herefter kunne regeringen føre planerne ud i livet om at bygge en lejr i Hald ved Viborg og en i Horserød i Nordsjælland, der begge skulle huse syge krigsfanger. Mens Frankrig og Storbritannien sagde nej tak til tilbuddet og foretrak en schweizisk løsning, var Tyskland og Østrig-Ungarn positive. I Rusland var holdningerne delte, og dele af den russiske ledelse ønskede ikke på denne måde at garantere den danske neutralitet, og desuden mente man, at Danmark lå for tæt på Tyskland, så fangerne kunne flygte. Endnu engang skulle det vise sig nyttigt, at enkezarinde Dagmar var villig til at tale Danmarks sag. Den russiske regering mentes i oktober 1916 at være mest indstillet på at modtage lignende tilbud fra Norge og Schweiz. Meget tyder imidlertid på, at det lykkedes danske udsendinge at mobilisere den kvindelige russiske adel, der var involveret i Russisk Røde Kors, til at lægge et godt ord ind for Danmark over for zaren. På det afgørende møde i november 1916 skulle zaren have sagt: »Jeg vil ikke høre et ord mere om, at Danmarks neutralitet ikke er loyal. Hvor kan det falde Dem ind at tro, at min moders fødeland ikke skulle være fuldt loyalt? Jeg vil, at Danmarks smukke tilbud om at modtage og pleje vore krigsfanger skal modtages.« Den 14. december 1916 blev det meddelt, at Rusland accepterede den danske plan.

Forhandlinger mellem de involverede lande resulterede i, at Danmark skulle modtage ca. 1.200 syge krigsfanger fra henholdsvis Tyskland, Østrig-Ungarn og Rusland, og at de helbredte krigsfanger i en del tilfælde kunne tilbagesendes til frihed i deres moderlande. Man enedes om, at første sending krigsfanger skulle transporteres til Danmark 9. april 1917 gennem Norge og Sverige, men processen kompliceredes af, at Sverige nægtede at lade fangerne rejse gennem landet, og først efter yderligere forhandlinger fik man en ordning, hvor fangerne med båd kom fra Sverige til Helsingør.

Læs også

Franz var Berlingskes mand i krigen

I mellemtiden havde man i al hast påbegyndt opførelsen af træbarakker i Horserød og Hald – de selvsamme barakker, som står den dag i dag, og som i Horserød blev benyttet under Anden Verdenskrig af nazisterne som fangebarakker. Mens russerne kom til Horserød, kom tyske og østrig-ungarske fanger til Hald. De nytilkomne fangers tilstand var ofte rædselsvækkende, og der blev sat massivt ind med hjælp af både dansk og udenlandsk lægeekspertise og sygehjælp.

I Hald interneredes i første omgang 45 tyske officerer, 227 underofficerer og menige. De østrig-ungarske fanger udgjorde 283 officerer og 952 underofficerer og menige. I Horserød modtog man fra maj 1917 til februar 1918 i alt 2.340 russere. Krigsfangerne blev opereret og modtog medicinsk behandling mod komplicerede sygdomme. En del fanger begik selvmord, og andre blev sindssyge, men hovedparten blev raske under opholdet i Danmark. Det var imidlertid ikke en dans på roser at få lejrene til at fungere og samtidig få den lokale befolkning til at samarbejde. Ikke mindst de tyske i Hald-lejren blev mødt af mistro af befolkningen. Den stedlige danske øverstkommanderende udtalte: »Sidste gang I var her var i 1864.«

Revolutionen rullede på samme tid i Rusland. De kaotiske forhold gjorde det vanskeligt fortsat at hjælpe fanger i de russiske fangelejre og sikre nye transporter af syge krigsfanger til Danmark. Forhandlingerne med nye russiske magthavere foregik ifølge den danske leder Edvard Saltoft med revolvere på bordet. Ifølge Saltoft så beskyldtes de danske forhandlere endda for at være spioner og kontrarevolutionære, men det lykkedes både at få sendt syge krigsfanger til Danmark og fortsat at få lov til at uddele medicin til krigsfanger.

Læs også

Så meget forandrede Europa sig under krigen

Første Verdenskrig så mange fortvivlede skæbner, og det neutrale Danmark blev snart mål for mange menneskers desperate flugt. De syge krigsfanger i Hald og Horserød var blot en del af de fremmede, for en anden gruppe var de mange russiske krigsfanger fra Tyskland, der flygtede hertil. I hundredvis søgte de hertil i små både fra de tyske strande eller flygtede til fods over den dansk-tyske grænse. Tilstrømningen var særlig stor i Ribe-området, men mange søgte også med små både til Fyn og Lolland-Falster. Man ønskede ikke at sende dem tilbage til Tyskland, og i begyndelsen blev mange i stedet sendt til København og derfra videre til Rusland. Men efterhånden opgav man denne transport og satte dem i stedet til at arbejde i dansk landbrug. Da de syge krigsfanger i Horserød i løbet af 1918 blev hjemsendt, blev de flygtende krigsfanger installeret i Horserød. Men strømmen fortsatte også efter krigen ophør, for krigsfangerne blev ikke hjemsendt. I løbet af 1919 ankom stadig flere til Ribe, Rødby, Køge, Ærø og Assens. De prokommunistiske soldater sendtes til Hald-lejren, mens de antikommunistiske blev installeret i Horserød. I begyndelsen af 1919 var der 1.300 flygtende soldater alene i Hald, og der kom nye hver dag. Situationen var ved at komme ud af kontrol, og de yderst selvstændige russiske soldater var ikke lette at styre. I februar 1919 overtog 30 russiske soldater fra Ærøskøbing færgeren Ærø. Det er fortsat en smule uklart, hvad de ville, men muligvis ville de sejle færgen til Rusland. Politimesteren måtte tilkalde bevæbnede soldater fra torpedobåden Hajen og få standset flugtforsøget. Man tilbagesendte store grupper fanger til Rusland, men nye flygtninge blev ved med at komme. Først i slutningen af 1919 ebbede tilstrømningen ud, og efter politiske forhandlinger med det nye regime i Rusland enedes man om retningslinjer for en generel hjemsendelse af de sidste fanger.

Danmark blev i sidste ende scene for store grupper af fangehjemsendelser. Der var erklæret våbenhvile i november 1918, men krigsfangehjemsendelser krævede politiske aftaler. Britiske krigsfanger fra Tyskland blev først sejlet til Danmark og derfra videre til Storbritannien. Også franske soldater fra tyske lejre blev først sejlet til København. I december 1919 var 40.000 soldater blev transporteret til København, hvor de opholdt sig i nogle uger, før de blev sejlet hjem. I slutningen af januar 1920 havde 100.000 soldater passeret Danmark, og Danmark kunne udnytte indsatsen til at presse Storbritannien til at levere mere kul og andre råvarer.

Læs også

[I 1914 var faren for fred alle steder](#)

Spørgsmålet melder sig, om den danske humanitære indsats gavtede den danske neutralitetspolitik og Danmarks anseelse? Svaret må være, at det kan der næppe være tvivl om, idet Danmark igennem arbejdet med krigsfanger bl.a. kunne modvirke den antidanske stemning i tysk presse. Og i den usikre politiske fremtid efter Første Verdenskrig, hvor ingen anede, hvor grænserne ville komme til at gå, var det en sikker politisk investering. De realpolitiske hensyn var imidlertid kun en del af billedet, for først og fremmest betød den danske indsats og ikke mindst Dansk Røde Kors' og Thorvald Madsens hjælpearbejde i det russiske rige, at tusindvis af menneskeliv blev reddet.